

Világgazdasági Kutatóintézet

A globális környezet középtávú előrejelzése

ÖSSZEFOGLALÓ TANULMÁNY

2007. április

A részanyagok készítésében közreműködtek:

Arnter Annamária, VKI
Farkas Péter, VKI
Fóti Klára, VKI
Kőrösi István, VKI
Kiss Judit, VKI
Melega Tibor,
Simai Mihály, VKI
Szalavetz Andrea, VKI
Szanyi Miklós, VKI
Szigetvári Tamás, VKI

Magyarország minden meghatározó szempontból – népesség, terület, gazdasági teljesítmény – a világ kisméretű országai közé tartozik. Emellett gazdaságilag nagymértékben nyitott, áru-, szolgáltatás- és tőkeforgalma alapvetően liberalizált, és munkaerő-piaca is részben nyitott. Nyitottsága kontinentális földrajzi helyzettel párosul, saját tengersizsége nélkül, ami megnöveli a szárazföldi közlekedés, ezen belül a transit jelentőségét. Az alkalmazott politikától és fejlesztési stratégiától függően előny és hátrány egyaránt lehet, hogy az ország – a következő időszakban felértékelődő kelet-nyugati és észak-déli nemzetközi útvonalak metszéspontjában fekszik. További sajátosság az európai elhelyezkedés, amelyet 2004 óta integrációs tagsági kötelek erősítenek, ill. nagymértékben determinálnak. Végül az ország jellegzetessége közepes fejlettsége és az ebből adódó lehetőség és kényszer a felzárkózásra, ami alapvetően az Európai Unió tagságából (de nemcsak abból) adódik. A fentiek alapján megfogalmazható az a stratégiai következtetés, hogy Magyarország jövője annak függvénye, mennyiben tud alkalmazkodni a globális, európai és regionális tendenciákhoz. Pontosabban: mennyire tud ezekhez aktívan viszonyulni, és lehetőségeihez mérten ezeket befolyásolni, mindenekeelőtt regionális, de részben európai méretekben is.

Ahhoz, hogy sikeres magyar külstratégiát lehessen kidolgozni és érvényesíteni, egyrészt az ország geopolitikai helyzetéből, valamint fejlesztési adottságaiból kell kiindulni. E szempontból az egyik oldalon mindenfajta “nagy álom”, a másikon pedig a kishitűség szükségszerűen korlátozza, esetenként kifejezetten veszélyezteti annak a politikának a megvalósítását, amely a lehetőségek maximális kihasználására és a kockázatok legnagyobb mértékű minimalizálására épül. Alapvetően “policy-taker” országgként azonban a racionális külstratégia megvalósításának másik és nem kevésbé döntő eleme a nemzetközi környezet alakulása.

A “szakmai fertőzöttség” tényét nem tagadva, a jövőbeni magyar külstratégiában meghatározó szerepet kell szánni a gazdaságnak. Egyfelől a magyar mozgásteret alapvetően gazdasági érdekek határozzák meg és mozgatják. Másrészt ez a megközelítés következik abból az alapvető feltételezésből, hogy a jelen előrejelzést behatároló időszakban (gyakorlatilag 2015-ig) nem következik be katasztrofális következményekkel járó esemény a világban (ilyen lehetőségre nincs értelme forgatókönyvet készíteni). Harmadrészt – az előbbi prognózist helyesnek és adottnak véve - minden jel arra utal, hogy a következő évtizedben minőségileg értékelődik fel a gazdasági biztonság kérdése.

1. Helyzetelemzés

1.1.

A világ az elmúlt évtizedben páratlan átalakulás korszakába lépett, amely éppúgy érinti a politikát, a gazdaságot, a társadalmi struktúrákat, viselkedés- és gondolkodásmódot, mint az intézmény- és értékrendszert. Az élet valamennyi területére kiterjedő változások egyszerre kínálnak számos új lehetőséget és párosulnak hatalmas kockázatokkal. De nemcsak a fejlődés interdiszciplináris jellege, hanem példátlan sebessége is egyedülálló az emberiség eddigi történetében. A társadalmi-gazdasági struktúra valamennyi elemét átfogó és befolyásoló-alakító folyamatot összefoglaló néven globalizációnak hívjuk.

Fontosabb jellemzői az információs technológiai forradalom és a gazdasági-intézményi liberalizáció összefonódása, a tér és idő összezsugorodása (global village), a nemcsak gazdasági tényezőket felsorakoztató nemzetközi verseny erősödése, a posztindusztriális és tudásra alapozott termelési-szolgáltatási és keresleti struktúrák létrejötte. A növekedés tényezőinek sorában egyértelműen felértékelődik a humántőke jelentősége. Ez a rendelkezésre álló eszközök radikális átcsoportosítását követeli meg az oktatás-képzés, a kutatás-fejlesztés és az egészségügy felé. Új dimenzióba kerül a képzettség (a "megfelelő munkaerő") fogalma, ami nemcsak szakképzettséget, hanem számos egyéb képesség és hajlandóság kifejlését jelenti. Miközben valamennyi termelési tényező esetében megfigyelhető a liberalizáció térhódítása, ennek mértéke sorozatosan eltérő. Legliberalizáltabb a tőke- és technológiaáramlás, majd az áruforgalom (mindenekelőtt a regionális integrációkban és kitüntetett módon az EU-ban) és a szolgáltatások forgalma következik. A legtöbb kínálati és keresleti akadály a munkaerő-áramlásban azonosítható. Itt várható ugyanakkor a következő évtizedben a legnagyobb változás (és a legtöbb feszültség is), hiszen tíz év alatt a szülőhazájuktól elszakadtak, új otthont keresők és találók száma a jelenlegi kevesebb, mint 200 millióról megduplázódik (ez még mindig csak a világ akkori népességének 5 százalékát fogja elérni). Ugyanakkor globális keretekben tovább erősödik a tőke áramlása is a munkaerő felé. A növekedés motorja a hagyományos nemzetgazdasági erőtérrel szemben egyre nagyobb mértékben a transznacionális vállalatok lesznek, vagyis a statisztikailag kimutatható nemzetgazdasági és vállalati teljesítmények akár élesen is elválhatnak egymástól. Újrarendeződik a kölcsönös nemzetközi függés viszonyrendszere, pontosabban most fog valójában kibontakozni a függés többszörösen kölcsönös jellege (a feltörekvő országok egyre jelentősebb gazdasági és politikai szerepének eredményeként). Végül, de nem utolsósorban a hagyományos növekedési modell folytathatóságának szigorú és súlyos következményekkel járó korlátot szab a környezet terhelhetősége, az emberi élet és ésszerű tevékenység fenntarthatósága feltételeinek globális szintű figyelembe vétele. Mégis, minden korlát, kockázat és költség ellenére a globális fejlődést a következő évtizedben is döntően a verseny szelleme és szabadsága mozgatja majd. Ugyanakkor a versenytényezők számottevően bővülnek nem-gazdasági elemekkel, mint a közigazgatás minősége, a társadalmi kohézió és szolidaritás, valamint az adott társadalom jövőképe, jövőorientáltsága, felkészültsége a holnap feladataira és kihívásaira.

1.2.

A nemzetközi politikában az Egyesült Államok marad a meghatározó szereplő. Egyetlen világprobléma sem oldható meg kihagyásával vagy megkerülésével. Ugyanakkor az USA is egyre nagyobb mértékben szorul rá a más szereplőkkel való kooperációra. Jelentősen fokozódik a világpolitika új szereplőinek tevékenysége (Kína, India, Oroszország, Brazília), akár önálló akciók keretében, akár a nemzetközi fórumokon (pl. WTO, ENSZ). Felértékelődhet az európai integráció globális politikai súlya is, amennyiben az EU és tagállamai meg tudnak állapodni a közös kül- és biztonságpolitika érdemi mélyítésében.

Tovább erősödik a politikai és gazdasági mozgások egymásba fonódása. A kapcsolati hálózattól már jelenleg is mintegy egy milliárd ember jövedelme, szinte valamennyi kormány adóbevételének nagysága, az üzleti profit alakulása, az

értékpapír-piacok aktivitása, a valutaárfolyamok függnek. Az államok közötti együttműködés hagyományosan bilaterális kereteit egyre erőteljesebben feszegetik és váltják fel a multilaterális (vagy legalábbis többoldalú) együttműködési formák. Az utóbbiakat erősíti a ma mindenki számára elvileg hozzáférhető területeken (tengerek, világűr) megjelenő igény a közös szabályozásra, valamint a globális problémák súlyának felértékelődése. A "global governance" jelentősége számottevően megnő, de lehet, hogy ez az intézményi struktúra sem lesz képes arra, hogy lépést tartson a globalizáció még gyorsabban és erőteljesebben jelentkező kihívásaival és követelményeivel.

Ugyanakkor néhány területen újabb feszültségekkel, egyelőre nehezen kezelhetőnek látszó konfliktusforrásokkal is számolunk. A világon az önálló államok vagy államszerű képződmények száma gyorsan nőtt az elmúlt évtizedekben, miközben a jelentős történelmi hagyományokkal rendelkező nemzetállamok számára is egyre nagyobb kihívást jelent szuverenitásuk egyes elemeinek megtartása, akár megváltozott formában is. Jóval súlyosabb kockázatokat hordoz a fenntartható belső viszonyok kiépítésére képtelen államok sora (failed states), amelyek komoly helyi, regionális és néha akár univerzális konfliktusok kiinduló pontja lehetnek. Jelentős biztonsági kockázatot képviselnek a világejlődéstől egyre inkább elmaradó, ugyanakkor egyre jelentősebb népességgel rendelkező régiók, mint Afrika nagy része vagy az arab világ zöme is. Ide sorolhatók azok az országok is, amelyek önmagukat külső segélyekből tartják fenn, gazdaságuk egy vagy néhány nyersanyagra épül vagy a megtermelt jövedelem döntő hányadát igen szűk elitcsoport sajátítja ki. Hosszabb távon hasonló nehézségekkel nézhetnek szembe a ma olajgazdag, de torz struktúrájú országok is. Egyre nyugtalanítóbb feszültségforrás a vallási fundamentalizmus terjedése, ami mögött erőteljes népességi arányeltolódás is meghúzódik a muszlim népesség javára. Amíg Európában a felvilágosodás eredményeként intézményes szinten is szétvált egymástól a vallás és az állam, ez a folyamat – felvilágosodás hiányában – mindmáig nem ment végbe az arab térségben. Itt a vallás megmaradt, sőt, egyre jelentősebb állam- és politikaalakító tényezővé vált. Nem kevésbé veszélyesek a 19. századi hagyományokat a 21. században is követő törekvések etnikai(lag tiszta) nemzetállamok alakítására. Végül új törésvonalak jelenhetnek meg a fejlett vagy fejlettebb országokban is. Ezek két töről fakadnak. Az egyik az, hogy a világméretben újraszerveződő munkamegosztás talán legjelentősebb vesztese immár nem a nyugat-európai vagy amerikai segédmunkás, hanem a közepes képzettségű rétegek lehetnek. Márpedig ezek adják a jelenlegi demokratikus politikai berendezkedések bázisát. Ha e rétegek létbizonytalanságba sodródnak, úgy megnő az autoritér politikai rendszerek térhódításának vagy visszatértének veszélye. A másik probléma a munkából szerezhető jövedelem és a felhalmozott tőke osztaléka, ill. a munka nélkül szerzett jövedelem (lásd az egyre jelentősebb magántranszfereket egyes munkaerőt exportáló országokba) közötti növekvő ellentmondásban mutatható ki. Ennek következtében látványosan fokozódhatnak a jövedelmi különbségek, torzulhatnak a meghatározó társadalmi értékek, aláásódhatnak korábban erősnek hitt szociális struktúrák. Új társadalmi-gazdasági kategóriaként jelenik meg a "working poor" (a szegény dolgozók) sokmillió rétege.

1.3.

A világ népessége a jelenlegi 6.3 milliárról tíz év alatt kb. 1 milliárd fővel növekszik, majd az évszázad közepére 9.3 milliárd körül tetőzhet. Ezt az

embertömeget a Föld még el tudja tartani. Kockázati tényezőt a népelesszaporulat regionálisan egyenlőtlen megoszlása jelent (a legnagyobb növekedés a leginkább elmaradott térségekben, mindenekelőtt Afrikában várható). 2020-ra a kínai, az indiai és az afrikai népesség egyaránt 1.4-1.4 milliárdra becsülhető. Az EU-t délről és keletről körbeölelő "muszlim övezet" lakossága már ma is jó 20 százalékkal haladja meg az EU-27 adatát, de néhány évtized alatt annak kétszeresére nő. 2050-re a világ első húsz országában, amelynek népessége egyenként meghaladja a 100 millió főt, Oroszország lesz az egyetlen európai ország. További kockázati tényező a munkaerő-piacokra nehezedő nyomás, ami a korábbi évtizedek magas születésszámából eredeztethető. A világ kb. 4.5 milliárdra becsülhető munkaképes lakosságának akár 40 százaléka is a munkanélküliek kategóriájába kerülhet. Főleg Európában gyorsan nő a lakosság átlagos életkora, vagyis felgyorsul az öregedési folyamat. Ennek jelentős hatása van a dolgozói-eltartotti arányra, az egészségügyi kiadásokra, de esetenként a modern technológia alkalmazásának humán feltételeire is. Végül két szempontból is lényegi változáson megy át a lakosság etnikai összetétele mindenekelőtt Európában. Egyfelől erősödik a migráció (részletesebben később), másfelől az egyes országok átlagban csökkenő születésszáma mögött az elmúlt években-évtizedekben bevándoroltak körében sokkal magasabb a termékenységi mutató, mint a "benszülöttek" esetében.

1.4.

A világgazdaság rövid- és középtávú kilátásai kedvezőek. A növekedési ütem közel 5 százalékos szinten fenntarthatónak látszik, ami a legmagasabb több éves átlag a hetvenes évek elejétől számítva. Mögötte a változatlanul igen erős kínai, az ehhez felzárkózó indiai és az egészében véve folyamatosan kedvező egyéb ázsiai teljesítmény húzódik meg. Nem lehet azonban megfedkezni olyan növekedést erősítő tényezőkről sem, mint a hatékonyabb gazdaságpolitikák, a liberalizáció, a központi bankok nagyobb függetlensége és természetesen a technológiai fejlődés. Az EU átlagos növekedési üteme, bár némi javulást tükröz, jóval elmarad a világátlagtól. Az utóbbit csak a 2004 után belépett országok nagy részének adatai érik el. A kínai GDP – vásárlóerő-paritáson már ma a harmadik legnagyobb, és néhány éven belül megelőzi Japánt (az USA-t csak jóval később). Különösen erős a kínai export bővülése, és akár még az évtized vége előtt a világ legjelentősebb szállítójává válhat (megelőzve a jelenleg világbajnok németeket). Egy évtized alatt háromszorosra növelheti kivitelét, miközben erőteljesen javítja annak szerkezetét (a világ elektronikai termékkivitelének már ma is 20 százalékát szolgáltatja).

A világkereskedelem továbbra is jóval gyorsabban bővül, mint a termelés, vagyis fokozódik a kölcsönös függés és a gazdasági nyitottság mértéke (2005-ben a világexport a termelés 28 százalékát tette ki). A kereskedelmen belül egyre dinamikusabban nő a szolgáltatások forgalma. Hatalmas tartalékok vannak a fejlődő országok egymásközi kereskedelmében, amennyiben lényegi előrelépés történik e vonatkozásban is a kereskedelmi akadályok csökkentésében.

A közvetlen külföldi beruházások (FDI) állománya 2005 és 2010 között közel 50 százalékkal emelkedik, vagyis évente mintegy 1200 mrd. dollárnyi működőtőke "olajozza" a világgazdasági növekedést. Ennek az összegnek azonban a nagy része a fejlett világban marad, és mindenekelőtt sokmilliárdos fúziókat és vállalatfelvásárlásokat finanszíroz. Kína és Kelet-Európa mellett növekvő

jelentőségre tehetnek szert új tőkevonzó piacok, mint India, Latin-Amerika, esetleg Oroszország. Az erősödő nemzetköziesedésre utal, hogy mintegy 77 ezer transznacionális vállalat világméretben 10 ezer milliárd dolláros tőkeállománnyal 770 ezer telephelyet működtet, ahol 62 millió főt foglalkoztat. Egyértelműen megváltozott a tőke ágazati irányultsága, amennyiben a korábbi kitermelő, majd feldolgozóipari koncentrációt felváltotta a szolgáltató ágazat (ma már itt van a nemzetközi tőke 60 százaléka).

A fentiekkel szemben azonban ma már a fejlődőnek nevezett országok rendelkeznek a globális devizaállomány mintegy 70 százalékaival. Ebből finanszírozzák mindenekelőtt az USA hatalmas folyó fizetési mérleghiányát, amiben az elmúlt években kulcsszerepet kapott Japán mellett Kína, a legutóbbi időszakban pedig a megugrott arab olajbevételek is főleg az amerikai piacra áramlottak. A nagyméretű pénzügyi egyensúlyhiányok és az erőteljes kölcsönös függés rendkívül okos és kiegyensúlyozott nemzetközi gazdasági együttműködést követel meg, hiszen bármilyen egyoldalú lépés az egész rendszer törékeny stabilitását kezdheti ki.

Minden jel szerint fennmarad a nyersanyagok és az energiahordozók iránti élénk kereslet, elsősorban a kínai és kisebb részt az indiai növekedés következtében. Ugyanakkor az elmúlt évek erőteljes áremelkedése megállhat, főleg a fémek esetében (itt négy év alatt kétszeresre emelkedtek az árak).

A növekedés világgazdasági alkatában változást eredményezhet, ha a következő években Kína fokozottabban fordul belső piaca felé. Ez mérsékelheti az export expanzióját (ami természetesen így is jelentős marad), és új lehetőségeket kínálhat más országok exportőreinek, valamint csökkentheti az amerikai deficitet. Az utóbbi irányzathoz a dollár fokozatos és tudatos gazdaságpolitikai lépésként értékelhető értékvesztése is hozzájárul. A világ legtöbb országa számára – és ide tartozik Magyarország is – azonban a növekedés meghatározó motorját továbbra is az export fogja biztosítani.

A világ mezőgazdasági fejlődésének feltételei jónak mondhatók. Az egy évtized múlva mintegy 7.5 milliárd ember élelmezése elvileg biztosított, az agrártermelés növekedési üteme – a gyors hozamnövekedés eredményeként - rendre meghaladja a népesség növekedési ütemét. Érdekes, hogy a mezőgazdasági termelés más ágazatoknál erőteljesebben integrálódott a világgazdaságba, hiszen a termelés közel 40 százaléka kerül exportra. Ennek 70 százalékát még mindig a fejlett országok biztosítják, míg a klasszikus fejlődő agrárexportőrök agrárpiactól való függése csökkent. Az agrárkereskedelem áruszerkezete egyértelműen a feldolgozott termékek felé tolódik el. A jövőbeli fejlődést alapvetően az agrártermékek iránt növekvő kereslet fogja jellemezni, ami a fő importőrök magas növekedési üteméből és a jövedelmek dinamikus emelkedéséből vezethető le. Mindez nem jelenti, hogy a szegény országokban, illetve a társadalom szegény rétegeiben – a fizetőképesség korlátja miatt - továbbra is hiányos marad a táplálkozás.

A tudományos kutatás és a technológia területén egyértelmű és esetenként növekvő az USA fölénye. Az EU számos hangzatos programja ellenére (és néhány kisebb tagállam kétségtelen erőfeszítéseinek dacára) lemaradóban van, és a felzárkózás inkább néhány délkelet-ázsiai országra jellemző. Látványosan

növekszik a nemzetközi technológiai szövetségkötések száma. A technológia exportjában új országok jelennek meg, mint Írország, Izrael, India, Taivan, nem utolsósorban pedig Kína). Az ágazat nemzetköziesedése erős koncentrációs törekvésekkel párosul. Egyelőre bizonytalan, hogy bekövetkezik-e az előttünk álló évtizedben egy újabb, az infokommunikációs robbanáshoz mérhető technológiai áttörés, ami természetesen gyorsan átformálhatja a növekedés fő tényezőit, méretét, globális és regionális megoszlását. Biztosra vehető azonban, hogy előbb-utóbb (esetleg a jelen prognózis időhatárain túl) megvalósul az a technológiai konvergencia, ami az ún. NBIC (nano-bio-info-cogno) technológiák összeolvadását és ebből következően egészen új technológiai területek megjelenését eredményezi.

1.5.

Minőségileg felértékelődik a nemzetközi migráció, és ezzel együtt nem lesz megkerülhető a mainál jóval kifinomultabb, esetenként nemzetközi együttműködésen alapuló szabályozó rendszerek kialakítása. A világon jelenleg négy nagy befogadó régió létezik: az USA, Európa (egyre inkább nemcsak a kontinens nyugati fele), a közel-keleti gazdag olajországok és Ausztrália. Közöttük számottevő különbségek vannak mind a bevándorlás földrajzi irányait, a bevándorlók szakképzettségét, tartózkodásának hosszát és a fogadó ország szabályait illetően egyaránt. Európa számára a fő kihívást a dél-északi, tehát az Afrikából és a délmediterrán régió arab országaiból származó bevándorlás kezelése jelenti. Sőt, a kelet-nyugati irányú mozgásban is egyre jelentősebb a nem-európaiak (többnyire ázsiaiak) aránya. A következő években azzal számolunk, hogy csökken a menekültek aránya, és jelentősen nő a gazdasági okokkal indokolható migráció. A jelenlegi migráció nem hasonlítható össze a világban korábban lezajlott tömeges át- és kitelepülésekkel. Azok ugyanis döntően Észak- és Dél-Amerika feltáratlan és földben gazdag területeire irányultak (akárcsak Szibéria egy részének meghódítása), szemben a jelenlegivel, amely döntően városokba, urbanizációs központokba igyekszik (és a mezőgazdaság helyett az iparba vagy még inkább a szolgáltatási szférába). Továbbmenve: a korábbi migrációs hullámok vagy gyorsan beolvadtak a fogadó ország társadalmi struktúrájába vagy maguk is tevékeny részt vállaltak az értékrend kialakításában (a küldő és fogadó környezet sokszor hasonló értékrendje miatt nem merültek fel lényeges problémák). Ma más a helyzet, hiszen a legújabbkori migráció résztvevői, főleg ha csoportosan érkeznek, családi kötelek alapján határozzák el a migrációt vagy olyan közegbe kerülnek, amely a célországon belül már kialakította saját (elszigetelt) közösségét, nem alkalmazkodnak a fogadó ország többségi társadalmához, hanem szigetszerűen élnek, mintha otthon lennének. Ennek társadalmi-gazdasági következményei nehezen jelezhetők előre, mint azok a kockázatok sem mérhetők fel, amelyek abból adódnak, hogy egyes migráns közösségek saját távoli országuk helyi vagy regionális konfliktusait ismételhetik meg, erősíthetik fel új telephelyükön.

Nem hagyhatók figyelmen kívül a migráció társadalmi és értékrendbeli következményei. Ma Európában szinte valamennyi ország folytat valamilyen migrációs politikát, mindenekelett a hiányszakmák és a magasan képzettek esetében. A döntően kelet-nyugati mozgásban a fejlettebb nyugat-európai országokba mennek a kelet-európaiak, akik aztán saját hiányukat a tőlük még keletebbre elhelyezkedő országokból igyekeznek pótolni. Ez a láncolat azonban véget ér Ukrajna keleti határánál, mert az elvándorolt ukránok pótlása márcsak

más értékrendet kialakított ázsiaiakkal lenne megoldható. A földrajzilag közbelső országokra – Magyarországot is beleértve – a kétirányú mozgás lesz jellemző, tehát emigrációval és immigrációval egyaránt számolnunk kell a jövőben. A migrációban részt vevők túlnyomó része a társadalmak két rétegéből érkezik: nagyobbik fele a kevésbé képzettek táborát gyarapítja vagy hajlandó képzettségéről a nagyobb jövedelem érdekében lemondani, míg kisebbik de a gazdasági növekedés szempontjából igen értékes része magas képzettségét kamatoztatja (ezt nagyrészt azonban nem Európán belül, hanem döntően az USA-ban).

1.6.

Számottevő és a növekedés kereteit és feltételeit jelentősen befolyásoló változások mentek, ill. mennek végbe a vállalati szektorban. Az üzleti vállalkozások tevékenységének dimenziói kitágultak, mindenekelőtt földrajzi vonatkozásban. A vállalati tevékenységek nemzetközi szervezését a vonalas infrastruktúra megfelelő szintű fejlettsége (azonos idejű valamint az informatikai rendszerek összekapcsolásából származó lehetőségek, az erre épülő szoftvertermékek használata segítették elő. Ezekből az adottságokból következtek mindazon vállalatszervezési és vezetési innovációk, amelyek a nemzetközi (együtt)működés új távlatait nyitották meg. Kiemelhető a dinamikus klaszterek térnyerése a korábbi statikus agglomerációval szemben vagy az elektronikus jel formájában létező pénzügyi szolgáltatások úttörő szerepe. A korábban vertikálisan szervezett transznacionális vállalat helyébe a 21. század elején a megfelelő profit reményében a cég gyakorlatilag bármelyik tevékenységét világméretű összehasonlítás alapján telepítik ki, vagy hagyják az "anyaországban", beleértve a korábban "stratégiai szektornak" tekintett kutatás-fejlesztést vagy pénzügyi szolgáltatást-ellenőrzést is. Joggal merül fel az a kérdés, mennyire képviselnek még a transznacionális vállalatok "nemzeti" érdekeket, mennyire erősek a korábban állítható, hogy amennyiben ezek még felfedezhetők, jelentőségük gyorsan csökken a globális versenyben. A cégek egy része a verseny nyomása alatt szemlátomást igyekszik kicsúszni a hazai (állami) befolyásolás alól. A gyökerek inkább a vezetési kultúrában és gyakorlatban számítanak. A vállalati szféra további jellemzője, hogy egyes iparágakban minden szempontból globális hálózatok jönnek létre, és ezek versenyeznek egymással. Ebben a közegben egyre nehezebb betörési lehetőségeket találni. Itt nemcsak a kisebb és új vállalkozások pénzügyi gyengesége jelenik meg növekedési-betörési korlátként, bár kétségtelen, hogy a tőkeerő a meghatározó tényezője a piacon maradásnak, nem pedig az önmagában keveset számító "műszaki kiválóság". Ennél fontosabb, hogy a vezető nemzetközi társaságok, amelyek számottevő mobilizálható tőkével rendelkeznek, gyorsan rámozdulnak minden új, dinamikus és ígéretes területre, felvásárolják a kisebb cégeket, vagy közös céget alapítanak. Az európai vállalatok jelentős része két tűz közé került. Egyfelől az amerikai technológiai fölényrel kellene megbírkózniuk, másfelől pedig a világpiacok egyre tágabb szegmenseit elárasztó olcsó (de messze nem mindig gyenge minőségű) kínai, indiai, általában ázsiai és esetenként közép- és kelet-európai termékekkel és szolgáltatásokkal is. Az egységes belső piac, ha valójában minden területen és hatékonyan működne, adna lehetőséget Európának arra, hogy a világméretű versenyben nélkülözhetetlen vállalat- és piacméreteket fejlesszen ki. Amíg azonban a vállalatokban egyre inkább tudatosul az összeurópai kooperáció szükségessége, a verseny új dimenzióitól megrettent európai társadalmak és

politikai vezetők továbbra is partikuláris érdekeiket igyekeznek védelmezni (lásd nemzeti bajnokok, gazdasági patriotizmus, stb.).

1.7

A globális körülmények meghatározó befolyása mellett is van azonban lehetőség sikeres felzárkózásra, ami az EU-tag Magyarország egyik központi gazdasági-társadalmi törekvése. Bár a korábbi – és nem túl gyakori – sikeres pályák (pl. Írország vagy Finnország Európában) nem másolhatók, hiszen a maitól eltérő nemzetközi környezetben és minden esetben több sajátos belső történelmi-társadalmi-gazdasági vagy éppen mentalitásbeli hatására alakultak ki, néhány tanulsággal szolgálnak. Ilyenek az alábbiak: kedvező indulási alapok, egyedi belső vagy külső impulzusok (pl. EU-tagság, beépülés a nemzetközi nagyvállalati rendszerbe), exportorientáció, a versenyképesség erősítése mindenekelőtt oktatási-képzési beruházásokkal, hatékony együttműködés a mindenkori kormányzat és a vállalati szektor között, tudatos törekvés a függőség kölcsönösségének növelésére, stabil keretfeltételek stb. Hangsúlyozni kell azonban, hogy minden sikeres felzárkózás együtt járt időleges vagy tartós negatívumokkal is (csak pozitív elemeket tartalmazó sikertörténet nem ismert). Ilyenek lehetnek a hosszabb távú külső eladósodás, a nemzetközi vállalatok globálstratégiájától való függés és jelentős mértékű sebezhetőség, duális termelési szerkezet létrejötte, a jövedelmi és a regionális különbségek felerősödése. Végül az is megjegyzésre kívánkozik, hogy egyetlen felzárkózási folyamat sem bizonyult lineárisnak. Több, egymásra épülő és többszörös korrekciót igénylő szakaszból álltak, ami együtt járt a modernizációs pálya folyamatos karbantartásával és a változó külső és belső feltételekhez való igazításával.

2. *Forgatókönyvek*

2.1.

A globális politikai és gazdasági környezet rövidtávon (2009-ig) egyértelműen, középtávon, tehát a jövő évtized közepéig valószínűleg kedvező feltételeket teremt Magyarország modernizációja, felzárkózási folyamata számára. Egyben részben stabil kereteket kínál a mozgástér meghatározásához, miközben egyes vonatkozásokban lehetőséget nyújt a mozgástér bővítésére.

A legoptimistább forgatókönyv megvalósulásának esélye csekély. Ez arra alapozódik, hogy miközben a globális kapcsolatokban nem lépnek fel feszültségek, és a világgazdaság némileg gyorsuló ütemben, tehát jóval évi 5 százalék felett növekszik, megindul Európa, ezen belül az EU felzárkózása. Vagyis szinte maradéktalanul megvalósulnak a lisszaboni célkitűzések, kiteljesedik az egységes belső piac, valamint több kritikus területen áttörés következik be az integrációs folyamatok mélyítésében (nem utolsósorban a közös kül- és biztonságpolitikában, a migrációt tekintve és konkrét formát ölt a közös energiapolitika is). Mindennek eredményeként nő Európa versenyképessége, jelentősen csökken a munkanélküliség, és a nemzeti szuverenitás ma még kikezdetlenül tetsző területei kerülnek közösségi hatáskörbe.

A negatív scenárió a világgazdaság kemény landolására (hard landing) épít. A meglévő feszültségeket nem sikerül kezelni, aminek eredményeként újabb és

újabb súlyos konfliktusok jönnek létre. Ennek a forgatókönyvnek az egyik lehetséges kiinduló pontja az amerikai dollár összeomlása, amennyiben a nemzetközi befektetők megvonják bizalmukat az USA-tól, továbbá ezen belül az amerikai gazdaságtól vagy legalábbis az eddigieknél jóval kisebb mértékben lennének hajlandók finanszírozni az amerikai deficitet. Ilyen döntést a két fő finanszírozó, nevezetesen Kína és az OPEC-országok mind politikai, mind gazdasági megfontolások alapján hozhatnak. A dollár mélyrepülése jelentősen csökkentené az amerikai importot (mind fogyasztói, mind beruházási vonatkozásban), aminek következtében lényegesen visszaesik a világgazdaság növekedési üteme, nem utolsósorban a kínai és az indiai (főleg akkor, ha az előbbi fenntartja exportorientált fejlődési pályáját, az utóbbi pedig éppen ezekben az években áll rá erre a modellre). A dollár gyengesége kisugározná a nemzetközi pénzpiac valamennyi szegmensére, és általános pénzügyi bizalmatlanságban öltene testet. A beruházók megijednek, a részben már korábban is sejtett-tudott túlértékelt részvények és egyéb papírok értéküket veszítik, aminek következtében világméretű adósságválság jön létre. Igaz, hogy a gyengülő kereslet hatására visszaesnének az energia- és nyersanyag-árak, de ez tovább gyengítené a növekedést, hiszen fontos országok nem jutnak hozzá a korábban megszokott és nagyrészt fejlesztésre fordított exportjövedelmekhez. A piacok tovább zsugorodnának, miközben rendkívüli mértékben kiéleződne az exportverseny. Erre számos ország merkantilista és protekcionista gazdaságpolitikával válaszolna, ami megsokszorozná a kereskedelmi konfliktusok számát, és megnövelné a világkereskedelmi rendszer szétesésének veszélyét. Mindenképpen erősítené a regionalizmust, és számottevően visszavetné a jelenleg meghatározó globális fejlődést. Világszerte érezhetően emelkedne a munkanélküliség, és csökkennének a jövedelmek. Az erősödő gazdasági nacionalizmus veszélyeztetné az európai integrációt is, miközben világszerte tápot adna a gazdasági befolyást politikai és esetleg katonai eszközökkel megtartani vagy növelni szándékozó törekvéseknek. Nagy valószínűséggel megsokszorozódnának a közvetlen bilaterális és regionális konfliktuskockázatok, miközben egyre nehezebben lehetne fenntartani a 20. század második felétől kiteljesedő és meggyökeresedő demokratikus intézményeket, továbbá ezek széleskörű társadalmi támogatottságát.

A harmadik és legvalószínűbb forgatókönyv alapján véve a jelenlegi folyamatok fenntartásával számol, de ennek során figyelembe vesz néhány lehetséges új feszültségforrást is. Ugyanakkor úgy érvel, hogy megfelelő politikával, nemzetközi egyeztetéssel és társadalmi párbeszéddel ezek nagyrészt ellenőrizhető keretek között maradnak vagy következményeik viszonylag kis költséggel kezelhetők lennének. A prognózis gerincét Kína és India évi 7-10 százalékos és fenntartható növekedése képezi, hiszen még mindkét ország gazdaságában hatalmas termelékenységi tartalékok rejlenek. Kínában bekövetkezik a már beharangozott fordulat az exportorientációról a belső piac átfogó fejlesztésére, miközben a kínai valuta felértékelődik. Ez csökkenti a kínai folyó fizetési mérlegtöbbletet, de nem veti vissza az ország exportját. Az USA gazdasági növekedése nem éri el a megelőző évtized átlagát, de sikerül a költségvetési hiányt mérsékelni, a folyó fizetési mérleg deficitjét pedig lényegesen csökkenteni anélkül, hogy a dollár zuhanórepülésbe kezdene. A világ többi része 4-5 százalékos éves növekedést mutat. Az európai integráció nem kerül nagyobb válságba, de csak kis lépésekkel tud előrehaladni a mélyülés útján. Senki nem lép ki az eurozónából, fennmaradnak a meghatározó közösségi intézmények és politikák, de

elmaradnak azok a nagy reformok, amelyek a 2-3 százalékos növekedési sávból felfelé tudnák húzni az EU-t. A világ nyersanyag-piacait továbbra is az élénk kereslet és a magas árak fogják jellemezni. Az energiaárak magasak maradnak, de további drámai áremelkedés nem következik be. A nemzetközi kereskedelemben változatlanul erős lesz a kínai exportnyomás, ami tetemes alkalmazkodási kényszert közvetít mindenekelőtt Európa felé. Ennek eredményeként némileg felgyorsulhatnak a belső reformok (mindenekelőtt a termelési szerkezet modernizálása, a munkaerő-piacok rugalmasságának erősítése, az oktatási rendszer átalakítása, a kutatás-fejlesztés és innováció előtérbe kerülése és a modern szolgáltató szektor kiépítése). Az iparban továbbra is felszabaduló munkaerő nagy részét fel tudja szívni a szolgáltató ágazat.

2.2.

A fenti viszonylag megnyugtató forgatókönyv elfogadása esetén is érdemes azonban néhány egyedi (és megfelelő gazdaságpolitikával remélhetőleg elszigetelhető) kockázati tényezőre felhívni a figyelmet a magyar külstratégia alakításának tükrében. A világméretű fizetési egyensúly-hiányok kezelése már ma is állandó és egyre intenzívebb egyeztetést követel meg az USA, Japán, az euroövezet, Kína és Szaúd-Arábia képviselői között (az USA felhalmozott nettó tartozása a világ felé megközelíti a 7.000 milliárd dollárt). Ezért akár kisebb és ideiglenes problémák (akár a piacokon, akár a kockázatok nemzetközi kezelésében) hektikus folyamatokat indíthatnak el, ami óhatatlanul megnövelné a kockázati kamatokat, és érzékenyen érintené az erősebben eladósodott országokat. Különösen akkor, ha – és ma erről van szó – egy amúgy is emelkedő kamatokkal jellemezhető periódusba ágyazódik. A világgazdaság lassulását eredményezheti az információs technológia növekedési hatásainak gyengülése, miután éveken keresztül jelentős termelékenységgjavulást biztosított és globális elterjedése egyértelműen felfelé mozgatta a növekedési ütemet. Másik kockázati tényező a világkereskedelem liberalizációjával kapcsolatos WTO-tárgyalások elhúzódása vagy akár zátonyra futása, ami számos országban és régióban adna teret a protekcionizmus erősödésének. Harmadik elemként említhetők a következő években mindenképpen költségnövelő hatással járó környezetvédelmi szempontok. Mindenekelőtt az energiatermelés költségeinek emelkedésével lehet számolni, ami természetesen szinte valamennyi területre átgyűrűzik. Negyedik kockázati tényező a fejlett országok lakosságának elöregedése, ami – várakozások szerint – nehezebbé teszi a termelékenység korábban tapasztalt ütemének fenntarthatóságát. Ötödször: a világméretű fogyasztás aránya valószínűleg növekszik a következő években, mivel az öregedő lakosság értelemszerűen mindenek előtt, mint fogyasztó van jelen a piacon (az egészségügyi szektor finanszírozhatósága külön probléma), a feltörekvő országok lakossága pedig egyre inkább szeretné munkája gyümölcsét élvezni is. Ennek hatására csökken a világméretű megtakarítás, vagyis emelkedhetnek a hosszú távú kamatok. Ezzel szemben nem tartjuk korlátozó elemnek az amerikai gazdaság lassúbb növekedését, miután ezt más térségek dinamikus fejlődése – eltérően a 10-15 évvel korábbi helyzettől – már nagyrészt kompenzálni tudja (2001 és 2006 között a világtermelés növekményének 19 százalékát adta az USA, 21 százalékát pedig Ázsia).

2.3.

Annak ellenére, hogy a következő évtizedben munkaképes korba lépők már megszülettek, és a világ munkaerő-piacának potenciális kínálata ismert, éppen e

területen nehezíti a megbízható előrejelzést több tényező. Az optimista forgatókönyv azzal számol, hogy a munkanélküliség növekedési üteme világszinten lassul, ami azonban nem jelenti azt, hogy egy évtized múlva kevesebb munkanélküli lenne, mint ma. (Jelenleg a hivatalosan nyilvántartott foglalkoztatási ráta 61 százalék.) A „közepes” scenárió a munkanélküliek 40 milliós emelkedését tételezi fel, de ezt még mindig meghaladja a foglalkoztatás ennél nagyobb bővülése. Végül a pesszimista variáns 80 milliós újabb munkanélküli tömeget jelez előre. Ennek eredményeként megerősödik a migrációs nyomás, de a bérnyomás is, ami mindenütt lefelé nyomja a bérköltségeket. Ez alól immár a fejlett Európa sem lenne kivétel. Erősödhet egyrészt a társadalmi elégedetlenség, főleg ha a szélesen értelmezett középosztály egyre szélesebb rétegeinek kell választania a munkahely megtartása és az érzékelhető életszínvonal-csökkenést jelentő alacsonyabb bérek melletti továbbdolgozás között. Másrészt erről az oldalról is támogatást kapnának az elzárkózó, protekcionista törekvések.

2.4.

Több forgatókönyv készült az elmúlt években a környezeti fenntarthatósággal kapcsolatban. A „globális piac”-központú előrejelzés leépíti az állami beavatkozásokat, a globális versenyt teszi vezérfonallá, az alapvetően magánpénzekből történő fejlesztésekre épít, és értelemszerűen a nagy tőkeerejű transznacionális vállalatokat hozza helyzetbe. A globális verseny erősen polarizált világot teremt, de kedvez a jelentős technológiai áttörésnek, és ezzel javíthatja a fenntartható fejlődés eszközrendszerét. A „globális kooperáció” forgatókönyvében nagy súlyt kapnak a társadalmi és környezeti tényezők és globális szinten fogalmazódnak meg a méltányosság és a kiegyenlítő(őd)és kérdései. A konvergencia nem szorulhat az üzleti és versenyszempontok mögé, a technológiai fejlődés központi irányítás alá kerül, jelentős környezetbarát fejlesztések valósulnak meg. Mindehhez nemzetközi szinten összehangolt, sőt, számos esetben globális szintre terelt intézményi és döntési mechanizmusokra van szükség. A „regionális piac”-ra építő scenárió a globalizációtól elforduló, ugyanakkor hatékonyságorientált helyi piacok rendszerét építi fel. Nagy a veszélye a regionális protekcionizmusnak, miközben a technológiai fejlődés nem produkál radikális változásokat, a korábban kialakult struktúrák bemerevedhetnek. Végül a „regionális kooperáció” forgatókönyve regionális intézmények kialakítására összpontosít, jelentős figyelmet szentelve az adott régió környezeti értékeinek és a fenntarthatóságnak. A legvalószínűbb rövidtávon a globális piac forgatókönyvének megvalósítása, mégha ez ellentmondani is látszik a fenntarthatóság prioritásának, amit leginkább kisebb regionális egységek jobban tudnak képviselni és megvalósítani. Ugyanakkor látni kell, hogy a következő évtized kulcskérdései egyre inkább globális szintre terelődnek (nem utolsósorban éppen a környezetvédelem), globális együttműködést követelnek meg. Sikerre azonban ez a modell csak akkor számíthat, ha regionális szinten is megtörténnek az alapvető fejlesztések, és uralkodóvá válik az alulról felfelé építkezés gyakorlata. Nem valószínű, hogy az itt felvázolt ellentmondást a következő évtized fejlődése fel tudja oldani.

2.5.

A középtávú prognózisok további bizonytalansági eleme a migráció alakulása. Abban egyetértés van, hogy a nemzetközi áramlása tovább erősödik, és mind Észak-Amerika, mind Európa a vándorlók kitüntetett célrégiója marad. Óvatos

becslések szerint a következő 15 évben összesen mintegy 40 millió ember érkezik a fejlett világba, ezen belül 22-24 millió Amerikába és 16-18 millió Európába. Nagyobb problémát okoz a bevándorlók tartós vagy ideiglenes munkahely-keresési preferenciája, iskolázottsági szintje, kulturális és kapcsolati háttere, illetve a másik oldalon a célországok társadalmának „szociális nyitottsága” (vagy zártsága). (E szempontból a magyar társadalom rendkívül zárt.) Van azonban a migrációnak egy másik, és mindeddig kevesebb figyelmet kapott aspektusa is. Ez pedig a külföldi munkavégzésből származó jövedelmek sorsa. Számos ország már ma is elsősorban a magán-hazautalásokból finanszírozza importszámláját. Miközben az ilyen transzferek első látásra pozitív gazdasági hatást gyakorolnak a küldő országra, a hosszabb távú és már a jelen előrejelzés időkeretein belül valószínűsíthető következmények közel sem ennyire egyértelműek vagy egyértelműen kedvezőek. Megjelennek a migráció negatív demográfiai, gazdasági és társadalmi hatásai a küldő országban, nem utolsósorban a számunkra különösen fontos délkelet-európai térségben. Gyorsuló ütemben folytatódik a lakosság elöregedése, egyes régiók teljesen elnéptelenednek. Félő, hogy egyes országok elveszítik (vagy máris elvesztették) a fiatal, képzett, rugalmas munkaerő (humántőke) kritikus tömegét, amely nélkül a 21. században nem lehet tartós növekedést és fenntartható modernizációs-felzárkózási folyamatot biztosítani. Nem kevésbé aggasztóak a társadalmi következmények, hiszen egyre többen élnek a hazautalt pénzekből, ami csökkenti a rendszeres otthoni munkavégzésre való hajlandóságát, miközben növeli a társadalmi feszültségeket a hazautalásban részesülők és az abból kimaradottak között. Végül alapvetően fogyasztást finanszíroz, aminek döntő részét importból fedezik, miközben megfelelő hazai termelő és exportképes kapacitások nem vagy alig jönnek létre. Megtakarítás legfeljebb jövőbeli (elhalasztott) fogyasztási céllal történik, míg a beruházások a családi kereteken nem nőnek túl.

2.6.

Világpolitikai kérdésekben és a nemzetközi intézmények jövőjét tekintve nem ismerünk jól kidolgozott és eltérő tartalmú foratókönyveket. Az előrejelzések hangsúlyozzák, hogy a társadalmi béke, a belső rend és biztonság fenntartása, a demokrácia alapvető értékrendjének védelme és az intézmények normális működésének követelménye felértékelődik a fejlett, de a felzárkózó világban is. Ezek a prioritások kiegészülnek azonban globális vagy regionális szempontokkal, vagyis a hagyományos értékrendeknek is szükségszerűen nyitniuk kell a külvilág felé. Ezt az erősödő verseny is kikényszeríti. Tovább erősödik a civil társadalom hatása az államra, pontosabban a nagyobb mértékben nyitott és felelősségre vonható állam felé. Eközben az államok gazdasági és politikai feladatai és tevékenységei a korábbiaknál sokkal szorosabban és szervezettebben kapcsolódnak össze. Az állam szerepe nem csökken a következő évtizedekben, de mind funkciói, mind meghatározó intézményei jelentős átalakuláson mennek át. Egyértelmű versenytényezővé válik az állami bürokrácia minősége, képzettségi szintje, rugalmassága, de fenntartásának költségei is. Fennmarad, esetenként erősödhet is az állam korrigáló szerepe a „piaci hibák” utókezelésében, valamint a verseny áldozatainak védelmében. Mégis, a fő tendencia nem a hagyományos szociális-újraelosztó, hanem a következetesen fejlesztő állam kialakulása felé mutat.

Egyre jelentősebb ellentmondás feszül a sokasodó globális és multilaterális kérdések és az ezek hatékony kezelésére alkalmas intézményrendszer között.

Ennek ellenére a következő évtizedben nem számolunk a jelenlegi nemzetközi intézményrendszer lényegi reformjával, miután radikális intézkedési és újraszervezési feladatokra sem az államok, sem a politikai éltek nincsenek megfelelően felkészülve. Fontos és a magyar mozgásteret is érintő fejlemény lehet azonban, ha az EU – és néhány fontos fejlődő-feltörekvő ország – erőteljesebb szerepet vállal a multilaterális rendszer globális erősítésében és a globális biztonságot jobban szolgáló jövő formálásában.

3. Magyar értékek, érdekek

3.1.

Az újrendezendő és állandóan fejlődő nemzetközi erőterben Magyarország – mint az EU tagja is – egyszerre politika-fogadó (policy-taker) és politika-alakító (policy-shaper) szerepet játszik. Ma még – évszázadok berögzöttségének is tulajdoníthatóan – rendszeresen az előbbi jelenik meg, miközben minden területen tudatosan erősíteni kell a proaktív magatartást, vagyis a politika-alakító szerepet. Ez éppúgy magában foglalja a saját elképzelések megjelenítését, mint a különböző elképzelések eredőjeként az értelmes kompromisszumokat. Az így született egyezményekben is megjelenik a politika-fogadó funkció, de nem passzív formában, hanem aktív tevékenység és racionális megegyezés eredményeként.

3.2.

Kis országgént a magyar külstratégia meghatározó eleme a gazdasági érdekek érvényesítése. Mind a multilaterális, mind a bilaterális diplomáciában jelentős erővel kell megjelennie ennek a prioritásnak, ami magában foglalja a megfelelő háttér megteremtését (oktatás, képzés, szakemberek kiválogatása, intézményrendszer, stb.).

3.3.

Alapvető magyar érdek, hogy az EU-tagság ne bezárkózáshoz, európai protekcionizmushoz vezessen (erre egyes területeken és egyes tagállamok részéről vannak törekvések). Nem lehetünk érdekeltek egy bezárkózó Európában, sem a világgal szemben, sem a további bővítést illetően. Ez nemcsak aktív magyar politikát követel meg az EU-n belül, de világra nyitott tevékenységek és intézmények Magyarországra telepítését is jelenti (pl. a nemzetközi technológia-központ formájában). Emellett magyar érdek a migrációs politika közösségesítése abban az esetben, ha ez a nemzetközileg versenyképes munkaerő beáramlását segíti elő, függetlenül a munkaerő származási országától. Vagyis: leginkább ezen a területen érdekünk a szűklátókörű regionalizmussal való szakítás és a globális megközelítés érvényre juttatása.

3.4.

Három szempontból is magyar érdek az EU következetes mélyítése. Egyrészt a mélyítés növeli a közösségi döntéshozatal jelentőségét, ami valamennyi kis ország érdeke (hathatós védelem a nagy országok kormányközi „diktátumaival” szemben). Másrészt a mélyítés – legalábbis sikeres integrációra alapozva – megkerülhetetlen feltétele mindenfajta további bővítésnek, ami viszont Magyarország érdeke (a Nyugat-Balkán felé). Harmadrészt a mélyítési folyamat eredményeként minden előrejelzés szerint erősödik Európa nemzetközi

versenyképessége, benne természetesen a remélhetőleg átlag felett javuló magyar teljesítmény is.

3.5.

Alapvető magyar érdek az EU közösségi politikáinak alakításában való aktív és jövőorientált részvétel. Ez éppúgy vonatkozik az agrárpolitika jövőjére, mint a költségvetés reformjára, a migrációs és energiapolitika közösségi szintre emelésére vagy a nemzetközi fejlesztéspolitikában való sikeresebb magyar részvételre. Vagyis meghatározó magyar törekvés kell, hogy legyen az aktív, esetenként (megfelelő partnerekkel alkotott) szövetségben való kezdeményező szerep vállalása minden olyan esetben, ahol az EU jövőjéről, nemzetközi versenyképességéről és globális pozícióinak erősítéséről van szó.

3.6.

Regionális keretekben vitális magyar érdek a kelet- és délkelet-európai térség stabilitása. Ebben ma Magyarországnak meghatározó szerepe van. E tulajdonságunk bármely jövőbeni térségbeli válság vagy a bármilyen alapokon is álló koszovói „rendezés” következtében kialakuló bizonytalanság esetén fog igazán vizsgázni. Felkészülni azonban ma kell a lehetséges feladatokra. Nem feledve, hogy a jelenlegi (és jövőbeli) Európai Unióban az egyik, ha nem a legjelentősebb magyar „érték” a regionális stabilitási horgony biztosítása. Ezt sem rövidtávú és rövidlátó belpolitikai megfontolások, sem „kalandorpolitikára” ösztökélő kezdeményezések nem szabad, hogy megkérdőjelezzék, vagy aláássák.

3.7.

Hosszabb távú érdekünk az új tagállamok földrajzi térségében a környezeti stabilitás biztosítása. Ez magában foglalja a térségi önvédelem képességének kifejlesztését éppúgy, mint az EU-szinten megjelenő közös kezdeményezéseket, amelyek aktív módon formálják a regionális kooperációt.

3.8

Rövid- és középtávon is az egyik legkomolyabb kihívás és legkiegyensúlyozottabb bel-és külstratégiai választ követelő kérdés a „kettős migráció” kezelése. Magyarország egyszerre küldő és fogadó ország, de a kettő közti arány a következő években egyértelműen eltolódik az utóbbi javára (ez – szerény mértékben – már eddig is így volt). Feltétlenül erősítendő Magyarország aktív szerepe az immigrációs piacon (ahogy ezt az USA, Kanada, Németország vagy Anglia teszi). A politika passzív befogadó megközelítését fel kell, hogy váltsa a szelektív bevándorlási politika, és – amennyiben erre rövid időn belül lehetőség kínálkozik – a magyar érdekek EU-szinten való következetes képviselete és érvényesítése.

3.9.

A jelenlegi termelési, értékesítési és exportadatoknál jóval kedvezőbbek Magyarország agráradottságai. Alapvető érdekünk az agropotenciál teljeskörű kihasználása, az exportorientált termelés erősítése, már csak azért is, mert a világ élelmiszerkereslete a következő évtizedben számottevően fog bővülni. Az áruszerkezet átalakításával, a magasan feldolgozott termékek arányának növelésével erőteljesen bővíthető a kivitel és erősíthető a magyar gazdaság egészének versenyképessége. Ez az érték még akkor is jelentős, ha

mozgásterünket egyes területeken behatárolja az EU közös - de állandó változásban lévő - mezőgazdasági politikája (cukor- és borreform, zöldség- és gyümölcs-termékpálya átalakítása, a kukorica-intervenció körüli bizonytalanság), továbbá a WTO bizonytalan jövője.

3.10.

Meghatározó, és hosszabb távon mozgásterünket is jelentősen befolyásoló érdekünk a magyar és integrációs folyamatok összekapcsolása, a különböző szinten megjelenő törekvések, kezdeményezések vagy éppen ellenállások harmonizált kezelése. Ennek során nemcsak a két különböző szinten megjelenő érdekek és ellenérdekek pillanatnyi összehangolására kell törekedni, hanem olyan stratégia kidolgozására is, amely a kettő közötti sorrendiséget megállapítja (és ha ez idővel változhat, megfelelő időkeretbe helyezi). Vagyis elképzelhető, hogy „európai érdekek” átlépnek a szűkebb magyar érdekeken, de az utóbbiak sikeres védelme az előbbiek támogatását követeli meg.

3.11.

Magyarország érdekei globális és európai dimenzióban csak akkor védhetők és teljesíthetők ki, ha multikulturális közegben tudunk gondolkodni, és ebben a keretben hozzuk meg döntéseinket. Ennek nemcsak történelmi hagyományai vannak, amelyek gyökérzete minden viszontagság (legyen ez hazai vagy máshonnan eredeztethető) ellenére továbbra is kitapintható és aktivizálható. Legalább ilyen fontosak az ország biztonsági, gazdasági és kulturális törekvései a keletközép- és délkelet-európai régióban. Végül, de nem utolsósorban ez az egyik döntő tényező, amely Magyarország szerepét és image-át felértékelheti a kibővült és várhatóan tovább bővülő európai integrációban.

3.12.

Külstratégiai érdekeink és értékeink végső soron a belső fejlődésben alapozódnak meg és válnak valóra válthatókká. Ezért alapvető érdekünk a sikeres felzárkózási-modernizációs stratégia keretfeltételeinek megteremtése és javítása, Magyarország nemzetközi beágyazottságának minőségi felértékelése (gazdasági, politikai, társadalmi, tudati és kulturális vonatkozásban egyaránt). Kiemelkedő fontosságú a nemzetközi tőkével való kapcsolatrendszer állandó megújítása (upgrading), a fejlett technológia importjának biztosítása és erősítése a gazdaság, a politika és a személyes kapcsolatok eszközeivel, a versenyképesség erősítése, az oktatási rendszer átfogó és piacorientált reformja, valamint a fejlesztő állam tevékeny együttműködésével megvalósítandó „szakosodási minta”, ami nemcsak a gazdasági modernizációt szolgálja, hanem globális, európai és regionális összefüggésben is hozzájárul az aktív magyar külstratégia sikeres megvalósításához.

4. Mozgástér

4.1.

A világgazdaság középtávú fejlődése még a kevésbé pozitív scenárió esetében sem korlátozza az aktív magyar külstratégia megvalósítását. Továbbra is gyors növekedéssel és tökébőséggel számolunk. Dinamikus impulzusok várhatók a világkereskedelem számottevő bővülésétől, különösen akkor, ha mielőbb sikerül megállapodással lezárni a WTO dohai körtárgyalásait. Amennyiben ideiglenesen erőre kap, és világméreteken terjedni kezd a protekcionista gyakorlat, úgy a mozgástér szűkül ugyan, de rövidtávon az EU-tagság elégséges növekedési tartalékokkal rendelkezik. Egyes elemzések szerint a következő évtizedben nem drágulnak átlag felett a nyersanyagok és energiahordozók, ami az elmúlt időszakban tapasztalt cserearány-romlási folyamatot megállítja, sőt, javuló magyar cserearányokat eredményezhet. Ez némileg ugyancsak bővíti a magyar mozgásteret.

Földrajzi vonatkozásban – az EU meghatározó súlyának fennmaradása mellett – három régió értékesítési piaci emelhetők ki: Kína és egészében véve Kelet-Ázsia, Oroszország és egyes további FÁK országok, valamint a délkelet-európai régió, ahol magyar vállalatok már az elmúlt években jó pozíciókat építettek ki a kereskedelemben és a tőkeexportban egyaránt. Az időszak második felében pótlólagos kedvező hatás bontakozhat ki egyes fejlődő országokkal való kapcsolatainkban, amennyiben sikerül részt vennünk néhány nagy beruházási projektben (akár a Közel-Keleten, akár Latin-Amerikában), és amennyiben az EU-kasszába befizetett fejlesztéspolitikai hozzájárulásokat jobban tudjuk kihasználni a magyar vállalatok piacra jutási lehetőségeinek javítására. A német gazdaság fejlődése továbbra is jelentős hatást gyakorol a magyar növekedési kilátásokra. Hozzá kell azonban tenni, hogy ebben egyre kevésbé a német piac belső kereslete, mintsem a globális tevékenységet folytató német vállalatok nemzetközi versenyképessége játssza a dinamikusabb szerepet.

Szektorális metszetben az árukereskedelemnél jelentősebb dinamizmust mutat a szolgáltatások nemzetközi áramlása. Emellett tovább épül (és mélyül) a transznacionális kooperációs hálózat, amelyben Magyarország mozgásterre nemcsak új „mamut-beruházások” vonzásában jelenik meg, hanem – és növekvő súllyal – a bedolgozói szerepkör erősödésében. Arra kell törekedni, hogy ebben a munkamegosztásban (kiemelten az autóiparban) a nagyobb hozzáadott értéket és fejlettebb technológiát megtestesítő termékek gyártása kerüljön magyar(országi) beszállítókhöz.

Hangsúlyozni kell, hogy a mozgásteret nagymértékben befolyásolja az erősödő verseny. Amíg az egyik oldalon kedvezőek a feltételek, a másikon ezek csak akkor használhatók ki megfelelően, ha a magyar gazdaság legalábbis meg tudja tartani jelenlegi pozícióját a nemzetközi kereskedelemben (35-37. hely).

4.2.

Az EU-tagság egyszerre vált ki mozgásteret bővítő, korlátozó és bizonytalan kimenetelű hatásokat.

Bővíti mozgásterünket az egységes belső piac megvalósítása. Ez nemcsak jobb piacra jutási lehetőségeket kínál, de növeli az egész integráció nemzetközi versenyképességét is, ami további mozgástér-bővítő tényező. Hasonló hatás várható az uniós pénzügyi transferek hatékony felhasználásától, valamint a bővítési alternatíva nyitva tartásától, hiszen a bővítés következő hulláma vagy hullámai Magyarország földrajzi szomszédságát érintik. Már a bolgár-román csatlakozásnak is érezhető pozitív következményei vannak (és lesznek) a kereskedelmi és tőkeforgalomra.

Ezzel szemben a mozgásteret szűkíti a környezetvédelmi normák szigorodása, miközben Magyarországnak éppen a következő években kell elérnie azt az EU-szintet, amelyre a csatlakozási szerződésben kötelezettséget vállalt (és amelynek költségeit csak részben vállalta át az EU-költségvetés). Ennél súlyosabb, ezért azonnali cselekvési programot követel meg a magyar mezőgazdaság helyzete. A magyar agrárium mozgásterét erőteljesen behatárolja az EU-tagság. Mivel az EU-nak csak agrárpolitikája van, de agrárstratégiája nincs, az utóbbit magunknak kell kialakítani. Ennek során azonban nem lehet eltekinteni a Közös Agrárpolitika – egyébként folyamatosan változó – keretfeltételeitől. A változások nagyrészt kellemetlen következményeit máris érezzük olyan területeken, mint a cukor- és borreform, a zöldség- és gyümölcs-termékpálya átalakítása vagy a kukorica-intervenció körüli bizonytalanságok. A következő évtizedben a mezőgazdasági termékek exporttámogatása jelentősen csökken, 2013 után pedig minden jel szerint megszűnik. Sikeres WTO-tárgyalások eredményeként az EU-nak mérsékelnie kell a belső agrártámogatásokat is, amelyek tartós növekedését a csatlakozási szerződés egyébként tartalmazza. Folytatódik a termelésnek és a támogatásnak a teljes szétválasztása (decoupling), majd bekövetkezhet az agrárpolitika részleges vagy teljes renacionalizálása. A közvetlen támogatások rovására előtérbe kerül és a Közös Agrárpolitika első pillérével egyenrangúvá válik a második pillér, vagyis a vidékfejlesztés.

Bizonytalan, vagyis egyszerre mozgásteret bővítő és szűkítő hatások valószínűsíthetők több más területen. Ide tartozik mindeneelőtt a következő évtized mainál protekcionistaabb fejlődési pályája. Ez minden további liberalizációnál nagyobb mértékben élezi ki a versenyt, mégpedig nemcsak globális, de EU-szinten is. Vagyis a mozgástér ebben az esetben két ellentétes trend eredőjeként határozható meg: egyrészt az EU védelmet nyújt a harmadik országok versenyével szemben, ugyanakkor azonban az EU-piacon belülré tereli a tagállamok vállalatait, amelyek a harmadik országbeli piacok elvesztését az EU-n belüli eladásokkal szeretnék kompenzálni. A másik bizonytalansági tényező az uniós döntéshozatali rendszer jövője, a – már ma is – többsebességes integráció gyakorlata. Az alapvetően kormányközi koordinációra (pontosabban néhány nagy tagállam külön megállapodására) épülő döntéshozatali struktúra korlátozza, a közösségi döntéshozatal irányába történő elmozdulás pedig növeli a magyar mozgásteret. Ezért alapvető érdekünk minden területen az utóbbi támogatása, és minden olyan lépés mellőzése, amely ezt a folyamatot akár közvetlenül, akár közvetve (egyedi makacskodások „megtörése”) veszélyeztetheti, lelassíthatja vagy akár meg is állíthatja. A harmadik bizonytalansági elemet a közbenső fejlettség elismerése vagy el nem ismerése jelenti. Ha a sikeres felzárkózás lényegi feltételeit elfogadja az EU, úgy nő a magyar mozgástér, ha

nem, akkor szűkül. Ez mindenekelőtt a maastrichti kritériumokra, illetve azok teljesítésére és az eurozónához való csatlakozás feltételeire vonatkozik. Érinti azonban az EU-transzferek ügyét is, különösen a költségvetés közeli felülvizsgálatával összefüggésben. Végül, de nem utolsósorban az EU alakuló migrációs politikája befolyásolja a magyar mozgásteret. Az utóbbi években az egyes tagállamok önálló (különálló) törekvéseivel szemben megerősödött a Közösség szerepe. Kiteljesedett az EU közös menekültügyi politikája, küszöbön áll a Schengen-tagság és a közös bevándorlási politika megvalósítása. „Frontországként” Magyarországra különleges feladatok várnak, amelyek teljesítését az EU biztonsága megköveteli. Ebből két következtetés adódik. Egyrészt a sajátos magyar érdekeknek megfelelő politikát addig kell érvényesíteni, amíg nem ütközik közösségi normákba, sőt, amikor kialakul a közös politika, akkor a tárgyalásokon védhető, sőt a közös acquis-ba áttemelhető lesz. Másrészt – konzisztens integrációs stratégia megléte esetén - a „frontország”-szerepkör lehetőségeket is kínál arra, hogy más közösségi politikákban „jutalomként” (vagy cserében) bővítsük mozgásterünket.

4.3.

A transznacionális vállalatokkal való kapcsolatfejlesztés globális, uniós és regionális szinten is befolyásolja a magyar mozgásteret. Ez akkor tartható fenn vagy növelhető, ha a magyarországi telephelyek működési feltételei, beleértve a Magyarországon rendelkezésre álló valamennyi termelési tényezőt, biztosítják a nemzetközi (elsősorban az európai) vállalatok globális versenyképességét. A korábbiaknál egységesebb európai piac tovább élezi a versenyt a tőkéért és az európai vagy regionális termelési-szolgáltatási bázisok kialakításáért. Ezt a versenyt – eltérően számos korábbi gazdasági korszaktól - nem a tőke, hanem egyes termelési tényezők (megfelelően képzett munkaerő) és a piacok szűkössége mozgatja. A nemzetközi nagyvállalatokkal, de növekvő mértékben a közepes cégekkel kapcsolatban is három területen kell megtartani vagy megerősíteni a magyar mozgásteret. Az első új transznacionális vállalatok Magyarországra vonzása. A második a jelenleg importból származó részegységek és alkatrészek gondosan kiválasztott hányadának itthoni gyártása (exportorientált importhelyettesítés). A harmadik pedig a térségben, de egyre inkább az EU teljes piacán működő nagyvállalatok termelési-szolgáltatási hálózatába való bekapcsolódás erősítése a magyarországi beszállítások fokozásával. További, elsősorban a regionális mozgásteret bővítő tényezőt képvisel a magyar tőkeexport, ami feltételezi a kormányzati és vállalati szféra közötti stratégiai együttműködés kialakítását és mindennapos karbantartását. (Mára a kelet- és délkelet-európai országokba kihelyezett magyar(országi) tőke elérte már azt a kritikus tömeget, ahol a fenti együttműködés mindkét fél alapvető érdeke kell(ene), hogy legyen.)

4.4.

Végül a mozgástér alakításának a nemzetközi feltételekkel azonos rangú, sőt a kedvező körülmények kihasználását valójában lehetővé tevő tényezője a megfelelő hazai felkészülés. A fejlesztő állam nemcsak a kedvezőtlen külső hatások kivédésére, valamint a társadalmi egyensúly fenntartására törekszik, hanem mindenekelőtt két másik területen fejti ki hatását: a nemzetközi gazdasági versenyfeltételek javításában (vagy stabilizálásában) és a

fenntartható fejlődéshez nélkülözhetetlen fizikai, humán és intézményi infrastruktúra fejlesztésében. A magyar mozgástér jövője szempontjából meghatározók az alábbiak:

- a növekedési korlátokat lebontó belső reformok megvalósítása,
- a tőkevonzás központjába az emberi erőforrások fejlesztését kell állítani,
- a belső megtakarítási hajlandóság lényeges erősítése (a költségvetési deficit egy részének belső forrásokkal való finanszírozhatósága, a gazdasági fejlődés forrásoldalának növelése, a külső eladósodás csökkentése és a társadalom önfelelősségének növelése érdekében egyaránt),
- EU-konform adó- és egyéb kedvezmények biztosítása a tagállamok gyakorlatából vett konkrét példák alapján,
- összehangolt lobbitevékenység,
- a közbeszerzési eljárásokban a hazai gyártók érdekeinek jobb érvényesítése (EU-konform módon, de nem a jelenlegi gyakorlatot követve, ami azt mutatja, hogy ez az érdek valamennyi EU-tagállam közül nálunk jut legkevésbé érvényre),
- az üzleti kultúra minőségi áttörést jelentő fejlődése (korrupciós és klienspolitika kiküszöbölése, a vállalati kooperációs hajlandóság erősödése szemben a ma jellemző kölcsönös acsarkodással, gyanakvással, sőt – legfontosabb üzleti tevékenységként – a piacon lévő szereplők egy részének tudatos tönkretételével vagy lejáratásával),
- a vállalkozói mentalitás „piacgazdaságosítása”, ami a profitok visszaforgatására, újraberuházására, nem pedig luxusfogyasztás formájában való felélésére összpontosít,
- végül és hangsúlyozottan: a társadalom tudatának alapvető átalakítása, hogy meg tudjon felelni a 21. század kihívásainak, továbbá a múlt helyett a jövőt, a kudarcok helyett a sikereket, a „(mű)balhék” helyett pedig az értelmes, építő tevékenységet tartsa mértékadó, megtartandó és követendő értéknek.